

Dupliek: Geringe kritiektolerantie

Bert Laeyendecker*

Summary

In Dols' view it is important to tell his readers who and what kind of person Laeyendecker is. Therefore he introduces the concept 'Standort' and paints in full colors an engaged sociologist of religion versus himself as a open-minded, unbiased and detached researcher. The suggestion is clear. Unfortunately he neglects the fact that the Standort-discussion in sociology, history and philosophy has mostly led to denying the importance of the social position of an author for assessing the validity of his or her conclusions. Only the arguments are decisive for that. Therefore it would have been sufficient for me to see what he has to say about the critical remarks in my review. Nevertheless I have paid extensively attention to his description of my Standort for the simple reason that it contains a lot of mistakes. That takes the bigger part of my rejoinder, also because he has dissapointedly little to say about my arguments in the review.

Dols meent er goed aan te doen de lezers van zijn repleik van tevoren te informeren wie en wat de persoon is die de “opvallende reactie van negatieve aard” op zijn dissertatie heeft geschreven. Hoogst ongebruikelijk in wetenschappelijke kring maar de tijden zijn veranderd. Hij doet dat met behulp van het begrip Standort¹ en schetst de zeer betrokken godsdienstsocioloog die vernieuwing voorstond versus de historisch onbevangen historicus die een onbekend terrein betrad en vanuit grotere historische afstand aandacht kon geven aan “belangenverstrengeling waarvan ik meen dat Goddijn ze als directeur van het Pastoraal Instituut van de Nederlandse Kerkprovincie (PINK) én secretaris-generaal van het Pastoraal Concilie heeft gehad”.

Nu is ‘Standort’ een belangrijk begrip voor zowel historici als sociologen. Voor de laatsten verwijs ik naar de kennissociologie, voortkomend uit ideeën van Marx (zijn bepaalt bewustzijn) en Karl Mannheim (1929) “Seinsgebundenheit des Wissens”. Voor de historici naar de vierdelige *Theorie der Geschichte* en met name naar het eerste deel *Objektivität und Parteilichkeit* (Koselleck e.a. 1977). Na daar weer eens ingedoken te zijn, liet ik mij verleiden

* Bert Laeyendecker is emeritus hoogleraar Algemene Sociologie van de Universiteit van Leiden.

tot een paar citaten hoewel ik na lezing van Dols' repliek mij voorgenomen had het kort te houden.

Allereerst dit, misschien verrassende, citaat: “Die Behauptung dass die Wahrheit zu finden nur möglich sei, wenn man sich auf einen festen Standpunkt berufe oder gar Partei ergreife ist erst ein Produkt der Neuzeit. (aber) Wenn heute die Rede davon ist dass *jede* (curs. L.) historische Aussage standortgebunden ist, so erhebt sich kaum Widerspruch”. Koselleck constateert een dilemma: “Parteilichkeit und Objektivität schliessen einander aus, verweisen aber im Vollzug der historischen Arbeit aufeinander”. Van dat “erkenntnistheoretische Dilemma” gaat hij dan de geschiedenis daarvan na, maar dat blijft hier rusten (Koselleck 1977, 17 en 19).

Om de problematiek nog wat te beklemtonen een andere auteur. “Keine Grundfrage der Geschichtswissenschaft ist leidenschaftlicher Umstritten als die der möglichen Objektivität oder unausweichlichen Subjektivität historischer Erkenntnis. ... Beide durch manche Nuancen und Übergangen gekennzeichneten Positionen haben ... voneinander gelernt, manche eigene Behauptung gewogen und als zu leicht befunden. So sind heute auch die beiden traditionellen Termini ‘Objektivität’ und ‘Subjektivität’ kaum noch der Diskussionslage angemessen” (Hedinger 1977, 362). Van dezelfde auteur: “Aber erst wenn sich diese Gegenwarts- und Standortgebundenheit im geltungslogischen ausschlaggebenden Begründungszusammenhang irreversibel niederschlug, wäre ‘Objektivität’ gefährdet”. En verder: “Zurecht besteht die Forderung, der Historiker müsse seine eigene Prämissen klären und offenlegen” (Hedinger 1977, 365, 370). Tegen deze paar citaten van erkende experts steekt de tegenstelling van Dols tussen bevooroordeelde participanten versus onafhankelijke en blijkbaar onbevlekt ontvangen² onderzoekers in hoge mate bleek en simplificerend af.

Uitgaande van de boven geciteerde stelling dat wanneer de Standort afbreuk doet aan de “geltungslogischen ausschlaggebenden Begründungszusammenhang” – dus wanneer de Standort afbreuk doet aan de wetenschappelijke bewijsvoering – de objectiviteit gevaar loopt, zou ik Dols' beschrijving van mijn Standort gewoon kunnen negeren en direct kunnen overgaan naar zijn antwoorden op mijn kritische punten.

Ik negeer die echter niet, want als mijn Standort dan toch beschreven wordt, zie ik graag dat het goed gebeurt. Maar daarvoor is Dols' uiteenzetting te slordig en te selectief. Allereerst de slordigheden. Ik studeerde in Amsterdam geen sociologie met geografische aspecten maar sociale geografie met na het kandidaats de mogelijkheid van twee bijvakken: sociologie en godsdienstsociologie. In Amsterdam lag trouwens de nadruk niet op economische

aspecten – zoals in Utrecht – maar veeleer op sociale aspecten. De opleiding vond ook plaats in het ‘sociografisch instituut’. Tot de sociologie werd ik niet geïnspireerd door Goddijn van wie ik nog nooit had gehoord toen ik mijn voorkeur rond 1956 binnen de orde liet blijken, inderdaad in de veronderstelling dat daar binnen de kerk enige behoefte aan was. Die voorkeur werd versterkt door contact met Goddijn in het pastorale jaar 1957/58. (Wat er al niet van een interview gemaakt kan worden). Ik zou uit een crisisperceptie vertrokken zijn, inderdaad, maar als ik dat door Dols gegeven citaat nu weer doorlees, had ik het toch aardig bij het rechte eind. Ik nam deel aan commissies van het PC maar niet in “*in het bijzonder* (curs. L.) subcommissie II”. Ik herinnerde mij zelfs niet daar lid van te zijn geweest, terwijl van de vergaderingen van de niet door Dols genoemde liturgiecommissie mij sommige zaken nog helder voor de geest staan. Ik vond dat vreemd maar realiseerde me dat die ambtscommissie II actief was in 1968 en 1969, jaren die in de persoonlijke sfeer alle aandacht vroegen.

Dat ik “grote delen van mijn werkzame leven verwickeld (was) in een strijd om de “waarheidsaanspraak” met theologen en kerkelijke gezagsdragers is om twee redenen onzin. Allereerst ging het mij nooit om ‘waarheidsaanspraken’ maar om serieus gehoor te vinden bij kerkleiders en theologen, eenvoudig omdat ik meen dat de sociologie inderdaad een waardevolle bijdrage kan leveren. Ten tweede hadden mijn onderwijstaken op de universiteit en de meeste van mijn publicaties daarop in het geheel geen betrekking. Zelfs het jaar onderwijs op de KTHA betrof sekten en de sociologie van het gezin. Wel schreef ik tussendoor een redelijk aantal wetenschappelijke en opiniërende bijdragen over de godsdienstsociologie maar zeker niet alleen over de kerkelijke ontwikkelingen in Nederland. Bovendien: als Dols juist die mischien gelezen heeft, moet hem toch opgevallen zijn dat ik niet optimistisch was over de vernieuwingskansen, me te veel bewust was van de ongelijkheid der machtsverhoudingen binnen de kerkelijke organisatie maar desondanks vernieuwing nodig vond. In 1967 voorspelde ik in een stelling bij mijn proefschrift de mislukking van het PC als de vrede met Rome een randvoorwaarde bleef. (Nog vóór de promotie werd Goddijn door Alfrink op het matje geroepen omdat hij die stelling gebruikt had in een voordracht voor Amsterdamse studenten). Desondanks of daarom schreef ik in 2000 een artikel in *Speling* met als titel “Illusieeloos volhouden”. Inderdaad ben ik teleurgesteld maar ook weer niet zo vreselijk omdat ik het allang had zien aankomen en ook herhaaldelijk tegen misplaatst optimisme gewaarschuwd heb. En dat voor een positiebepaling belangrijke aspect laat Dols geheel buiten beschouwing.

De uitspraak van Dols dat ik “mij vanuit een dubbele standplaatsbetrokkenheid” geroepen voel “om de jongste ontwikkelingen in de historiografie kritisch tegen het licht te houden”, is een ongerechtvaardigde conclusie. Wel reageerde ik kritisch op een ingezonden brief van Marjet Derks in *Trouw* maar daarin ging het over weinig zachtzinnige vernieuwers die verantwoordelijk worden gehouden voor leed dat oude mensen met de vernieuwing was aangedaan. In Dols’ boek worden meer specifiek de sociologen verantwoordelijk gesteld voor de crisis. Misschien was die brief van Derks geen uitvloeisel van de jongste historiografie maar daartoe rekent Dols zijn dissertatie wel. Maar feit is dat ik het eerste verzoek om die te bespreken heb afgewezen. Pas na enige druk van de boekenredacteur heb ik in tweede instantie toegestemd omdat ik een van de weinige overlevende sociologen uit die oertijd ben. Bij gelegenheid van Dols’ promotie – waarvan ik geen woord verstaan heb omdat er geen ringleiding was of een die niet functioneerde – werd me in een privé-gesprek verteld dat een pastoraal-theoloog en een socioloog er over dachten samen een artikel te schrijven naar aanleiding van een artikel van Dols en zijn copromotor Marjet Derks. Daarin werd naar hun mening een te grote invloed aan sociologen toegekend, gezien ook de titel: *Katholieke sociaalingenieurs en de encensering van de celibaatcrisis, 1963-1972*. Ik vermoedde dus wat ik kon verwachten maar dat stimuleerde mij toch niet, integendeel.

Om de lijst van slordigheden en overhaaste conclusies rond mijn Standort af te sluiten nog een kleinigheid. In mijn kritiek op zijn boek zouden mijn “argumenten voornamelijk aan persoonlijke ervaringen en sociologische overtuigingen”, eigen publicaties en andere literatuur ontleend zijn. Vanaf ‘overtuigingen’ klopt het. Maar in de bespreking komen welgeteld twee persoonlijke ervaringen voor, één betrekking hebbend op mijn ervaring in het KASKI-bestuur, dat KASKI voornamelijk dreef op niet-kerkelijke opdrachten en het feit dat een theoloog mij vroeg waarom ik mij als socioloog eigenlijk met de kerk bemoeide, 29 woorden op een totaal van 6942.

Het is ook opvallend dat Dols over zijn eigen ‘Standort’ wel erg terughoudend is. Waar ik stond en sta is in het verleden ruimschoots publiek geworden; ik ben bijvoorbeeld een tweede Luther genoemd (door parochianen) en een vernier van de kerk (in een voordracht van een Duitse prelaat, gelukkig samen met mensen als Schillebeeckx, Goddijn, Schonenberg en nog een paar van die ‘verraderlijke’ figuren). Maar waar staat Dols eigenlijk in de huidige discussie? Ik doel op wat ik hierboven uit de Standortdiscussie geciteerd heb: “Zurecht besteht die Forderung, der Historiker müsse seine eigene Prämissen klären und offenlegen” en vermeld ook nog een beroemde uitspraak van Max Weber: “Gesinnungslosigkeit und wissenschaftliche ‘Objektivität’ (aanhalingstekens

W.) haben keinerlei innere Verwantschaft” (Weber 1968, 157). Dols zou wel wat meer kunnen zeggen. Groeide hij niet op in de “nadagen van het Rijke Roomse leven”? Indien hij van katholieke afkomst is, hoe stonden zijn ouders tegenover de ontwikkelingen in het Limburg onder Gijsen? En: hij maakte (of maakt nog) deel uit van een productieve en kwalitatief goede onderzoeksgroep. Maar staat die blanco tegenover de recente geschiedenis van het Nederlands katholicisme? Zegt het medeauteurschap van de copromotor bij het artikel over sociologische ‘enscenering’ van de crisis nog iets en de daarin voorkomende formulering: “Mensen in priesterpakken die turven en tellen, middelerwijl hun imperium uitbreidend”? En wat te denken van Dols’ uitspraak in zijn dissertatie: “Goddijn *even went so far* (curs. L.) as to publicly oppose the encyclical *Sacerdotalis Caelibatus*”? En vooral: wat te denken van de boven al geciteerde uitspraak dat hij als nieuwkomer op dit gebied aandacht kon schenken aan de “belangenverstrengeling waarvan ik meen dat Goddijn ze als directeur van het Pastoraal Instituut van de Nederlandse Kerkprovincie (PINK) én secretaris-generaal van het Pastoraal Concilie heeft gehad”. Op grond waarvan meende hij dat dan? In zijn dissertatie wist hij het zeker. Was vanuit het hem onbekende terrein toch iets tot hem doorgedrongen of was daar binnen de onderzoeksgroep over gesproken? Voorts: ik heb “de analytische kern van de dissertatie” niet “weggezet als pseudowetenschappelijk”. Ik heb op mijns inziens fundamentele problemen gewezen maar dat hoort nu eenmaal bij de wetenschappelijke mores inzake recenseren. Volstrekt onjuist en ook zeer bedenkelijk is zijn uitspraak dat mijn kritiek als vertrekpunt een samenvatting van zijn samenvatting heeft waarop redeneringen berusten die “resulteren in vertekeningen en misinterpretaties”. Ik vind het bij recenseren wenselijk dat de lezer weet heeft van waar het besproken boek over gaat. En het leek mij zuiver zijn eigen samenvatting voor die informatie als basis te nemen; dan betreft het in ieder geval de hoofdlijnen die de auteur belangrijk vindt. Mijn kritiek is echter gebaseerd op de volledige tekst van het boek waaruit ik ook relatief veel geciteerd heb. Iedere lezer ziet dat en het kan ook Dols niet ontgaan zijn.

Ook zou ik een positivist zijn en mijn positivistische benaderingswijze zou zich maar moeilijk laten rijmen met Dols’ cultuurhistorische en constructivistische. Daar keek ik om twee redenen zeer van op. Wat mijn positivisme betreft is natuurlijk van belang wat Dols daar eigenlijk onder verstaat. De basisopvatting is dat wetenschappelijke kennis gebaseerd moet zijn op ervaringskennis en metafysische overwegingen daarbij geen rol spelen (wel als Wertbeziehung overigens). Ik durf aan te nemen dat Dols dat niet zal tegenspreken. Maar de differentiatie neemt toe als de vraag beantwoord moet

worden hoe men empirische kennis verkrijgt. Langs de weg van het meten – alleen wat meetbaar is en dus in getallen kan worden uitgedrukt kan geldige kennis opleveren – langs de weg van de taal – woorden als spiegel van de werkelijkheid, – of met behulp van interpretaties, waarbij ervan uitgegaan wordt dat sociale feiten andere methoden vereisen dan natuurwetenschappelijke objecten? Ik vermoed dat Dols mij positivisme in de schoenen schuift vanwege een verondersteld geloof in de absolute betrouwbaarheid van getallen als weg naar de werkelijkheid. Als hij dat inderdaad bedoelt, slaat dat nergens op. Ik heb een behoorlijke hekel aan het populaire dogma ‘meten is weten’ als algemene norm in wetenschap (en politiek) en in wat ik geschreven heb, komen wel heel weinig getallen voor. De enige uitzondering is de publicatie *Exploring the new religious consciousness*, het verslag van een onderzoek dat door zeven sociologen in 1974 werd uitgevoerd maar helaas pas veel later (1985, toch ook al weer 30 jaar geleden) werd gepubliceerd met de sociologe Mady Thung als penvoerster.

Maar ik ben niet schuw van getallen. De door hem genoemde Koselleck evenmin. “Was die reine Tatsachenermittlung betrifft, so ist sie methodisch unerlässlich, aber sie bewegt sich im Bahnen allgemeiner Überprüfbarkeit. Die historische Methode hat ihre eigene Rationalität. Echtheitsfragen der Urkunden, Datierungen von Dokumenten, *Zahlenangaben von Statistiken, Lesarten* (curs. L.) und Varianten von Texten (!), all das lässt sich mit gleichsam naturwissenschaftlichen Exaktheit soweit bestimmen dass die Ergebnisse unbeschadet des Standorts eines Historiker universal kommunikel und kontrollierbar sind” (Koselleck 1977, 44). Dus ook “Zahlenangaben von Statistiken”.

Als ik Koselleck goed begrijp, acht deze imponerende historicus getallen, en dus statistiek, helemaal niet onverzoenbaar met een cultuurhistorische benadering. Daarvan was de Franse Annales-school blijkbaar ook overtuigd en mijn veronderstelde positivistische instelling heeft het toch niet onmogelijk gemaakt dat een aantal van mijn boeken (voornamelijk) op ideeëngeschiedenis berusten, met name het laatste, het omvangrijke naslagwerk *Kritische stemmen. Maatschappijkritiek van Oudheid tot heden* (2013).

Nu dan zijn reactie op mijn kritiek. Die betrof de presentatie, het tendentieuze gebruik van het begrip ‘narrative’ en meer inhoudelijke punten, te weten de ‘constructie van de crisis door sociologen’, de toenemende heerschappij van sociologen (domination) en de sociologisering van het beleid. Daarover het volgende.

In mijn recensie citeerde ik verscheidene uitspraken over sociologen en hun praktijken die ik, nu ronduit gezegd, beneden peil vond en die in een

wetenschappelijk werk niet thuishoren. Hierboven heb ik de uitspraak over mensen in priesterpakken die al turvend en tellend hun imperium uitbreiden al genoemd. Daarin klinkt een dubbele agenda door maar ook weinig waardering voor turven en tellen. (Ik citeer toch nog maar eens Max Weber: “Ook rekenwerk is onmisbaar. Om een voorbeeld te noemen: geen socioloog behoort er tegen op te zien, ook op zijn oude dag wellicht, nog maandenlang tienduizenden simpele rekensommen uit het hoofd (sic) te moeten oplossen ... alleen door hard werken wordt doorgaans de inval voorbereid” (Weber 1968, 589).³ Dat geldt nog steeds al doen computers veel van het handwerk. Maar dat terzijde. Nog enkele andere uitspraken ter herinnering. De afwezigheid van bisschoppelijke controle “enabled the ITS staff to paint a ‘crisis’ in many colours”; vragen naar religieuze waarden van de priesters “would allow ITS-employees to unveil a ‘crisis of faith’; “A vocation crisis shaped behind the walls of KASKI and ITS”. Antwoord van Dols: “Verwijtend of bruuskerend is *Fact Factory* (sic) niet bedoeld”. Van veel gevoel voor de werking van taal getuigt dat antwoord niet. Bovendien maakt het verdere discussie zinloos.

Dan de ‘narrative’. In mijn recensie had ik het over strategische narratives, in rond Nederlands: de dubbele agenda. Ik ga daar nog even op in, uitgaande van wat Dols zegt over de vragenlijsten: “List of questions and statements thus provide relevant information concerning the way in which sociologists *wanted the socio-religious reality to be seen*” (curs. L.).⁴ Als Dols het onderscheid kan zien tussen die formulering en: “hoe wordt de werkelijkheid gezien” (het laatste past in dergelijke vragenlijsten) zou hij moeten aantonen dat deze vragenlijst, in afwijking van wat gebruikelijk is, dergelijke normatieve uitspraken bevat. Ik heb in zijn boek niets van dien aard gezien, ook omdat daarin de vragen weliswaar van nummer voorzien zijn en het thema ervan vermeld wordt, maar nergens volledig geciteerd worden zodat enige controle op Dols’ interpretatie voor de lezer onmogelijk is. Toch durft Dols te zeggen “Lijsten met statistische data [...] drukten *in objectief lijkende cijfers* (curs. L.) de notie van een crisis uit.” De boven in deze alinea geciteerde uitspraak staat als stelling aan het begin van zijn onderzoek en dat wens ik een bevooroordeelde uitgangspositie te noemen. De aanwezigheid van een dubbele agenda kan hoogstens een conclusie zijn op grond van geleverde argumenten, maar geen uitgangspunt. Dols gaat in het geheel niet op die fundamentele kritiek in. Hij zegt alleen nog eens waar hij zijn inspiratie vandaan haalt. Een herhaling dus zonder antwoord.

Koselleck stelde trouwens ook dat de ‘Lesarten’ “universal kommunikabel und kontrollierbar” moeten zijn. Maar in mijn recensie constateerde ik dat Dols vrijwel geen letterlijke citaten uit archieven presenteert. Dat ontnemt

de lezer de mogelijkheid om de betrouwbaarheid en aanvaardbaarheid van Dols' interpretaties te controleren. Tekstinterpretatie brengt nu eenmaal hermeneutische problemen mee en waarom zouden we op gezag van de auteur moeten aannemen dat er staat wat hij zegt dat er staat. Biografen vermijden doorgaans dat probleem door uitvoerig te citeren. En moeten we Dols op zijn woord geloven en geloven dat zijn interpretaties de juiste richting wijzen?

Overigens zijn de bezwaren die Dols tegen de celibaatsenquête aanvoert weinig overtuigend en nogal standaard bij vragenlijsten. Dat er discussies waren ligt zeer voor de hand, alleen al om de delicaatheid van het onderwerp en de verbondenheid met de idee van het sacrale, heel concreet zichtbaar in de weigering de priesterroeping óók als de keuze voor een beroep (in de zin van een professie) te zien. Niemand heeft mij echter nog duidelijk kunnen maken dat die elkaar uitsluiten, temeer niet omdat priesters als relatief zelfstandige professionals functioneren binnen een organisatorisch verband dat opleidingseisen stelt, functies toewijst naar bekwaamheden en oriëntatie (als het goed is), waarin een taakverdeling bestaat en taakeisen worden gesteld. Bovendien niet, omdat ik het begrip 'priesterroeping' al in mijn noviciaat hoorde reduceren tot een beslissing van 'de kerk (i.c. de oversten) iemand al dan niet tot de wijdingen toe te laten. Wie afgewezen werd, had dus geen roeping. Of zo iemand nog steeds roeping 'voelde' en bijvoorbeeld erg vroom was, was niet doorslaggevend. De 'kerk' besliste. Als de afgewezene het bij een andere orde of een ander (eventueel buitenlands) bisdom probeerde, kon het gebeuren dat die wel een 'roeping' zagen, niet zonder soms heel redelijk succes.⁵

Nu de sociologische constructie van de crisis. De betreffende passage begon met methodologische kritiek. Men kan geen betrouwbaar verband tussen twee actoren (sociologen en bisschoppen) vaststellen als andere factoren die onvermijdelijk van invloed zijn, buiten beschouwing gelaten worden. Uitspraken als: actor 1 heeft het handelen van actor 2 bepaald, waarbij die andere factoren niet worden verdisconteerd, worden onder die condities binnen de empirische wetenschap niet geaccepteerd. Dols sloot de voorgaande geschiedenis en de actuele context bewust uit. En hij gaat niet op de kritiek in, tenzij men zijn antwoord dat ik: "al te gemakkelijk voorbij ga[at] aan het gegeven dat er in de dissertatie waar nodig wel degelijk wordt teruggeblikt" als zodanig verstaat. Blijkbaar vond hij dat hier niet nodig. Overigens is het een curieuze uitspraak voor een cultuurhistoricus: waar nodig kijk ik naar het verleden. Maar een reactie op dit methodologische probleem. Nou nee.

Ik vervolgde met een relatief lang verhaal over de toen reeds lang bestaande crisisperceptie. Ook dat wordt door Dols goeddeels genegeerd. Opmerkelijk

vond ik wel zijn opmerking dat de drie door mij genoemde historici de crisis alleen maar hadden geregistreerd maar niet geïnterpreteerd, wat dat in dit verband dan ook moge betekenen. De crisis kan bevraagd worden op oorzaken, feitelijke gevolgen en mogelijke ontwikkelingen maar erg moeilijk op de aanwezigheid ervan. Het zou op zijn minst lichte verbazing oproepen als de recente financiële crisis in die zin zou worden geïnterpreteerd dat de vraag gesteld wordt of er eigenlijk wel een financiële crisis is of was terwijl alle seinen op rood staan. Wat ik met die verwijzingen naar Judd, Hobsbawm en Von der Dunk bedoelde, was dat deze historici een beschrijving gaven van de toenmalige situatie die een reële grond vormde voor ‘crisisbesef’. En dat valt in mijn recensie ook te lezen.

Het volgende punt was de “increasing domination”. In dat verband wees ik op de autonomie van de wetenschappen en op (de noodzaak van) multidisciplinariteit, voor Dols blijkbaar niet interessant of lastig te begrijpen dan wel te accepteren. Anders had hij moeilijk kunnen schrijven dat de sociologie “vaak ten nadele (ging) van de theologie”. Als hij bedoelt dat de exclusiviteit van de theologie (en dus ook van theologen) gevaar liep, is dat juist. Dat kan inderdaad het gevolg zijn van multidisciplinariteit: er zijn ook andere wetenschappen die een gefundeerde maar andere visie hebben op hetzelfde object. Multidisciplinariteit betekent echter ook dat in i.c. het beleid van de bisschoppen deze ook rekening moeten houden met de leer van de kerk of dat sociologische beleidsadviezen, pastoraal-theologisch moeten worden verwerkt – wat vaak, minstens deels, ten koste gaat van de sociologie. En zolang dat met goede argumenten gebeurt, hoort dat bij multidisciplinaire discussies. Maar het is natuurlijk niet zo dat theologische gezichtspunten a-priori superieur zijn.

Mijn laatste kritiekpunt betrof de sociologisering van de Nederlandse kerkprovincie. Daarover zegt Dols in zijn repliek helemaal niets. Misschien is dat ook nog het beste.⁶

Noten

- 1 Van Dale geeft: (1) standplaats, plaats van vestiging, (2) fig. positie, standpunt. Dols kiest als vertaling merkwaardigerwijze de eerste betekenis terwijl het duidelijk om de tweede gaat.
- 2 Geen misverstand. Dit heeft, tegen een veelgehoorde foutieve uitleg in, niets met maagdelijkheid te maken.
- 3 Vertaling: Tellegen, E, *Max Weber. Wetenschap als beroep en roeping*. Samson 1970, 11.
- 4 In de samenvatting stelt hij die niet te analyseren “als objectieve producten van de wetenschap maar als een verhoogd waarmee een bepaalde visie op de werkelijkheid wordt opgedrongen aan de respondenten” (curs. L.).

- 5 Mijn excuses voor deze 65 jaar oude herinnering maar een bevestiging is te vinden in Brian Heffernan, *Een kleine orde met allure. 1886-2006. De Augustijnen in Nederland*, Verloren 2015, p. 76. Het laatste hoofdstuk is in dit verband speciaal interessant omdat het laat zien hoe het stagneren en opdrogen van de aanwas een gemeenschap ten onder doet gaan. Dat zagen sociologen en bisschoppen die het teruglopen van de aanwas een reële bedreiging vonden van het 'ambtelijk skelet' ook heel goed. Problematiseren was alleen nodig als het ging om twee vragen: hoe komt het en wat valt er aan te doen. Dat het verval spoedig fataal zou doorzetten werd door sommigen gevreesd en vermoed, zoals ook de financieel-economische crisis door sommigen werd voorspeld maar pas breder erkend toen het systeem op de rand van de ondergang was.
- 6 Om misverstand te vermijden, ik wil best toegeven dat er cijfers over actief kerkklidmaatschap, cartografische weergaven van spreiding terwille van planning en daarmee verbonden zaken worden gehanteerd maar dat is elementair voorwerk en nog lang geen sociologisering.

Literatuur

Heffernan, Brian (2015),

Een kleine orde met allure. 1886-2006. De Augustijnen in Nederland, Hilversum: Verloren.

Hedinger, H.W. (1977),

Standortgebundenheit und historischer Erkenntnis? Kritik einer These, in: Koselleck, R., W.J. Mommsen & J. Rüsen (hrsg), *Theorie der Geschichte, Band I Objektivität und Parteilichkeit*, München: DTV, 362-392.

Koselleck, R. (1977),

Standortbindung und Zeitlichkeit, in: Koselleck, R., W.J. Mommsen & J. Rüsen (hrsg), *Theorie der Geschichte, Band I, Objektivität und Parteilichkeit*, München: DTV, 17-46.

Koselleck, R., W.J. Mommsen & J. Rüsen (hrsg), (1977),

Theorie der Geschichte, Band I, Objektivität und Parteilichkeit, München: DTV.

Laeyendecker, L. (2013),

Kritische stemmen. Maatschappijkritiek van de Oudheid tot heden, Budel: Damon.

Thung, Mady A. (red.) (1985),

Exploring the new religious consciousness : an investigation of religious change, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Weber, Max (1968),

Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre, Tübingen: J.C.B. Mohr.

Weber, Max (1970),

Wetenschap als beroep en roeping, Alphen a.d. Rijn: Samson.